

Filetindustri i en oljesmurt økonomi

Edgar Henriksen

Innhold

- Generell økonomisk politikk
- Hvorfor gikk det som det gikk med filetindustrien
- Oljeøkonomien - hvordan påvirker den andre næringer.

Industrialisering innenfor den nordiske modellen

- Den norske (eller nordiske) modellen
 - Trepertssamarbeid med mål og sikre offentlig og privat velstand
 - Lønnskompresjon innen og mellom sektorer
 - Lønnsomhetskrav: Ulønnsomme bedrifter skal vekk for å frigjøre ressurser til lønnsomme
 - Arbeidskraftmobilitet: Sosialt sikkerhetsnett, kvalifisering, flytting
- Oppbygging av frossenfiskindustrien
 - Industrialisering for sikre lønnsomhet og produktivitetsøkning gjennom strukturendring
 - Statsbudsjettet for 1947: «... bygge ut de de næringer som gir størst utbytte av arbeidskraften»
 - Fiskeriene nevnes eksplisitt som en lavproduktiv næring som skulle avgi arbeidskraft (fra 110 tusen til 40 tusen)

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

3

I mellomkrigstida ble trepartssamarbeidet mellom partene i arbeidslivet og staten etablert. Samarbeidet var og er basert på en felles forståelse av et produktivt arbeidsliv skal sikre privat (arbeid og kapital) så vel som offentlig velstand. Dette har i all ettertid vært retningsgivende for norsk økonomisk politikk. Det sitatet fra statsbudsjettet i 1947 viser er at økning av produktiviteten i nord skulle sikres gjennom moderne industriell bearbeiding og «frigjøring» av arbeidskraft til andre produktive sektorer.

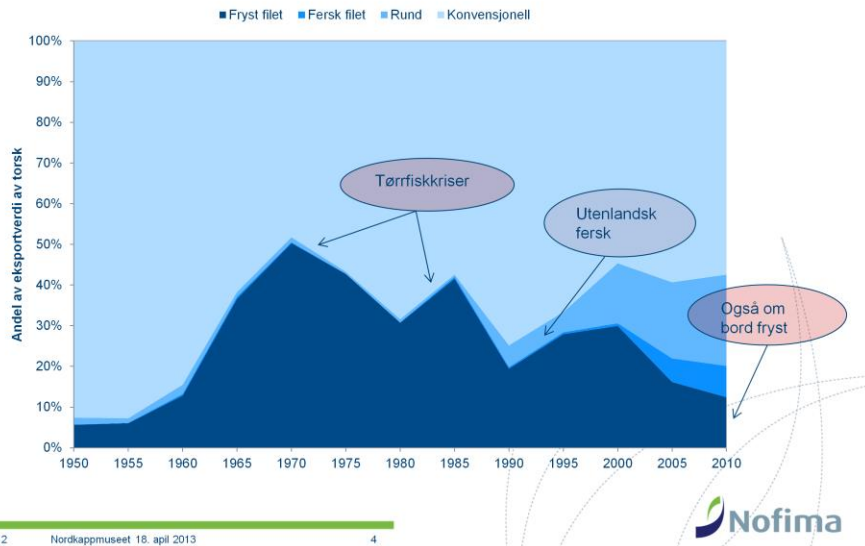
Industrialiseringen skulle også løse et annet grunnleggende problem: Mens det norske torskefisket var det største i Europa med dobbelt så store fangster som den neste på lista, Storbritannia, oppnådde norske fiskere under halvparten av den prisen britiske fiskere fikk. Årsaken til det, slik komiteen så det, var ulikheter i markedstilpasning mellom de to lands fiskerier. Mens norsk fiskerinæring i hovedsak leverte tørrfisk og klippfisk til fattige land i Sør-Europa, Latin-Amerika og Afrika, kunne britiske fiskere nyte godt av kjøpesterke ferskfiskmarkeder i urbane sentra. Men denne fordelene ville bli tilgjengelig også for norske fiskere ved hjelp av moderne fryseteknologi. Annt

Denne forståelsen bidro til å sikre at også kystfiskerne sluttet opp om prosjektet, men gav også fiskerne anledning og legitimitet til å forlange at industriutviklingen skjedde på deres premisser.

Finstad, B-P. (2005). Finotro – statseid fiskeindustri i Finnmark og Nord-Troms – fra plan til avvikling. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø, Tromsø.

Finstad, B-P.(2010). Parti, konsern, stat. Arbeiderpartiet og den statseide fiskeindustrien i Nord-Norge, Arbeiderhistorie 2010. Årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Oslo.

Eksportverdi torsk fordelt produktkategori

Eksportverdien av ulike produktkategorier av torsk, gir ikke det fullstendige bildet, men det gir en svært god indikasjon på filetindustriens relative styrke over tid. Markedssituasjonen for alternative anvendelser og råstofftilgang har påvirket utviklingen. Svikt i det afrikanske markedet for tørrfisk og økte tilførsler av utenlands råstoff (russisk) medføre økt produksjon av filet. Fabrikkrålerne fryste torskefilet og filet importert fra utenlandske fabrikkskip og så eksportert ligger også inne i tallene. I 2011 utgjorde om bord produsert og importert filet ca 43% av kvantumet. Den landbaserte filetindustriens andel av eksporten er derfor noe mindre enn grafen antyder.

Det viste seg også at antakelsen om at fryst filet ville være prisvinner ikke holdt stikk. Store industrinasjoner rundt Nord-Atlanteren gjorde samme analyse som norske strateger. Resultatet ble at det ble bygd opp konkurrerende virksomheter i Canada, Island, England og Tyskland samtidig med at norsk filetindustri ble bygd opp. Etter hvert har det også kommet konkurrerende produkter fra Sør-Atlanteren og Stillehavet. Denne ble stadig sterkere etter 1990.

Nedgangen

- Konkurransen fra nye leverandører i filetmarkedet
 - Stillehavet: Alaska pollock og hake
 - Sør-Atlanteren: Hake og hoki
 - Asia: Pangasius
 - Prispress
- Satsing på fersk filet for å unngå konkurransen
 - Mer sårbar for variasjoner i kvalitet.
- Konvensjonell produkter har mindre konkurranse og holder råstoffprisene høye
 - Produksjon av klippfisk og tørrfisk er vinnerne!

Endrede nasjonale og globale rammebetingelser

- EØS/WTO - en liberal økonomisk verdensorden
 - Fri flyt også av fiskeråstoff
 - Kronekurs og tariffere forhold
- Subsidier ansees som kontraproduktiv og er fjernet
- Flåtekapasitet tilpasses innenfor størrelsesgrenser
 - Ressursgrunnlag
 - Konkurransen om nøkkelpersonell
- Sterk konkurranse og dyrere arbeidskraft
 - Og i bunnen ligger den nordiske modellen.
- Men, råfisklov og deltakerlov står ved lag!

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

6

WTO ble dannet for å øke internasjonal handel. Det viktigste virkemidlet er å sikre like handelsbetingelser mellom land og at medlemsstatene ikke innfører ulike tariffere, tekniske eller økonomiske betingelser som hindrer fri handel. Selv om EØS avtalen ikke omfatter selve fisket, så omfatter den handelen med fisk. Avtalene sikrer handelen med norske fiskeprodukter, men legger også begrensinger på hvilke tiltak norske myndigheter kan innføre. Avtalene er innrettet mot å sikre størst mulig fri flyt av varer – også fryst ubearbeidet fisk fra Norge.

Etter årtusenskiftet styrket den norske krona seg sterkt mot andre valutaer over en kort tidsperiode. Dette medførte store vanskeligheter for norsk produksjon og rammet fiskeindustrien sterkt.

Hovedavtalen mellom staten og Norges Fiskeslag ble formelt sagt opp i 2004. Da hadde den i praksis vært uten betydning siden begynnelsen av 90-tallet. Avviklingen kom som følge av avtalen i større og større grad ble oppfattet som å virke mot sin hensikt. I stedet for å styrke lønnsomheten i næringa, bidro den til å opprettholde ulønnsom overkapasitet, for høyt uttak av bestander og sementering av ulønnsomme strukturer. Norge har dessuten forpliktet seg innenfor

overnevnte handelsavtaler til å unngå ordninger som gir vridning i konkurransekraft. (Såkalte bagatellmessige støtte er fortsatt tillatt.)

Etter at statsstøtten ble fjernet, har det vært gjennomført omfattende strukturtiltak i flåteleddet for å sikre en lønnsom fiskeflåte, tilpasset ressursgrunnlaget og som er i stand til å konkurrere om arbeidskraft. Innenfor modeller som sikrer geografisk spredning og en differensiert flåte, er antallet fartøy i alle størrelsesgrupper sterkt redusert ved bruk av kondemneringsordninger og strukturordninger. Med unntak av fartøy under 11m er det nå enhetskvoteordning for flåten. Dette innebærer at et fartøy kan ha opp til 3 fisketillatelser.

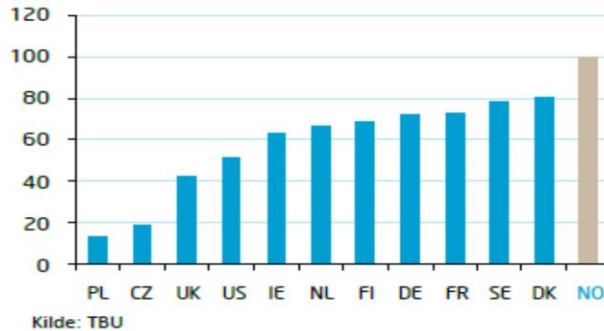
Råfiskloven, som sikrer fiskerne ensidig rett til å fastsette minstepriser, og deltakerloven, som sikrer at fiskefartøy eies av aktive fiskere, har med små endringer overlevd helt siden mellomkrigstiden. Når disse, med jevne mellomrom er oppe til diskusjon i Stortinget, overlever ordningene vekslende flertall med begrunnelse: «Hovedtrekkene i norsk fiskeripolitikk ligger fast.»

Oljeeventyret

- Funnet av olje i Nordsjøen i 1969 ga grunnlaget for en ny norsk ressursbasert næring:
 - Petroleumsjuss og konsesjoner ble laget etter oppskrift fra sikring av nasjonal kontroll med vannkraft.
 - Utvikling av instrumenter for å sikre norsk deltakelse
 - Ilandføring og utvikling av nasjonal leverandørindustri
 - Det ble fort klart at næringa hadde potensial til å bli være «motor» i norsk økonomi og dette ble brukt som begrunnelse for å ikke ta regionale hensyn ved utbygginger.
 - Kraftig beskatning/ressursavgift (78 %)
 - Finansierer privat og offentlig velstand samt framtidige pensjoner.
- «Hovedmotoren» i norsk økonomi
 - Driver opp innenlandsk lønnsnivå
 - Andre sektorer må ha høy produktivitet og lønnsomhet for å hevde seg i konkurransen om arbeidskraft.

Arbeidskostnader

**Totale lønnskostnader
industriarbeidere per time
Norge=100**

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

8

 Nofima

Arbeidskraftkostnadene er høye i Norge sammenlignet med våre handelspartnere. Foran lønnsforhandlingene hvert år foretar teknisk beregningsutvalg beregninger som forhandlingene støtter seg på. Dette er sammenligning av lønnskostnader per time mellom land i 2011. tallene inkluderer sosiale kostnader.

Se:

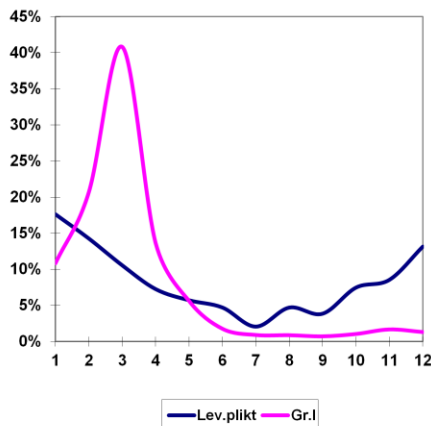
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/2012/nou-2012-11.html?id=681181>

Arbeidskraftsituasjonen

- Lokalisert i langs kysten og har alltid vært avhengig av arbeidskraft utenfra.
 - Hybelhus
 - Fylkesplan for Finnmark:
 - 88 – 91: «..... dimensjonere kapasiteten etter lokal arbeidskraft»
 - 92 - 95: «I dag dekkes mangelen på arbeidskraft opp gjennom fjernformidlede og utenlandske arbeidstakere.»
 - 96 – 99: «Det er et paradoks at arbeidsledigheten er relativt høy på enkelte deler av kysten samtidig som (fiske)industrien har problemer med å rekruttere folk».
- I dag: Stort innslag av utenlandsk arbeidskraft.
- Var/er filetanleggene for store for små lokale arbeidsmarkeder?

En lønnsom filetproduksjon avhenger av erfaren og trent arbeidsstokk. Industrien har imidlertid alltid vært preget av stor turnover. I dag er det som er tilbake av filetindustri avhengig av å rekruttere utenlandske arbeidere.

Råstofftilførsel

- Sesongsvingninger og ustabilitet
- Variabel kvalitet
 - Avveging mellom effektivitet og kvalitet
- Konvensjonelle produkter setter standard for pris og kvalitet

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

10

Landingene over året varierer sterkt. Kystflåtens har i de siste årene landet 90 % av torsken i første halvår. Når all hvitfisk sees under ett er landingene på 75% i første halvår. Også innenfor sesong kan det være store variasjoner grunnet f.eks fiskens tilgjengelighet og dårlig vær. Trålerne leveranser har aldri kunnet utjevne sesongmønsteret helt. Større og større andel fryst fisk fra trålerne gjør at jevne leveranser av fersk fisk til filetindustrien er vanskelig.

Nofima har også dokumentert at kvaliteten på den ferske fisken som landes fra kystflåten er av variabel kvalitet. Dette gjør at utbytte på de best betalte produktene i filetproduksjon går ned og arbeidskraftkostnadene opp. Dette antas å være en sterkt medvirkende årsak svak lønnsomhet.

Samtidig ser det ut som om lønnsomheten i produksjon av tørrfisk, saltfisk og klippfisk noe mindre sensitiv for variasjon i råstoffets kvalitet enn filet.

Førstehandspris og andel fersk torsk og hyse levert fra norske trålere

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Fersk torsk	12,19	12,97	14,01	15,24	10,70	9,36
Fryst torsk	13,43	16,42	18,21	14,89	10,42	12,10
Andel fersk torsk	31,1 %	23,9 %	24,1 %	22,3 %	8,8 %	16,6 %
Fersk hyse	7,07	7,23	7,55	7,27	5,70	5,69
Fryst hyse	9,41	12,29	12,93	8,49	7,77	8,85
Andel fersk hyse	27,1 %	15,9 %	16,4 %	16,5 %	3,3 %	7,0 %

Struktur på trålerflåten

- Fra 100 til 40 fartøy på ti år

	2000	2010
Fangst (torsk+sei+hyse)	2000 tonn rv	6500 tonn rv
Driftsinntekt	20 mill	63 mill
Driftsmargin	2% (2000-2004)	11% (2005-2010)
Alder	18 år	12 år (2013)
Arbeidsgodtgjørelse	6-7 mill	19-20 mill
Antall mann	23 (1900)	32 (1300)
Arbeidsgodt. per fisker	280'	440'

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

12

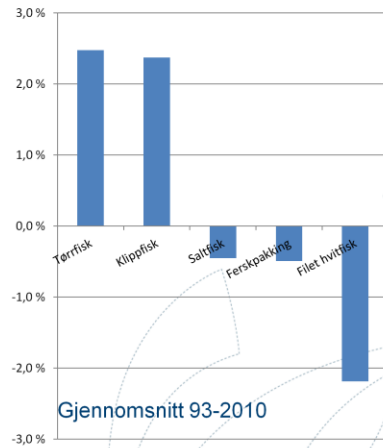
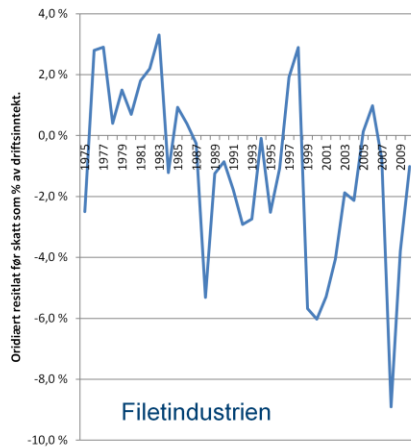

Oversikt over situasjon i 2000 og i 2010 på et gjennomsnittlig fartøy. Fangstproduktiviteten er mer enn 3 doblet, selv om vi justerer for 40% økning i torskekvoten. Dette skyldes strukturering, men også at trålere fisker mer sei og hyse (refordeling).

Driftsmargin er god de senere år, og de «fullstrukturerte» bygger nytt fartøy.

Lønnsomheten for fiskere om bord i trålerne er bedret, noe som er nødvendig for å tiltrekke seg arbeidskraft.

Lønnsomhet

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

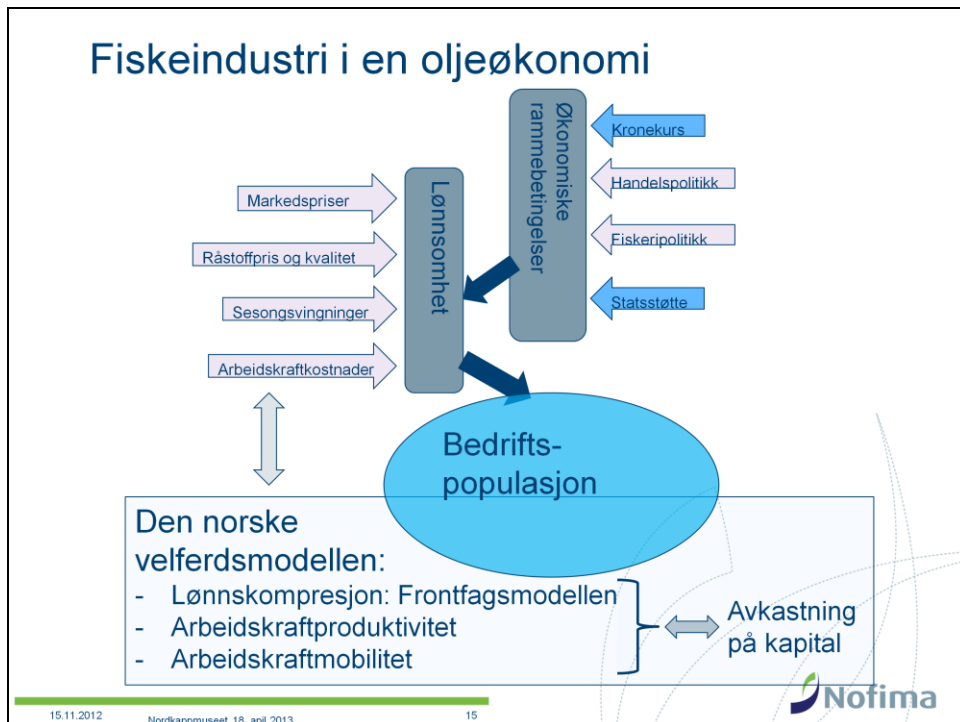
13

Nofima

I gjennomsnitt har filetbedrifter unntaksvis vært lønnsomme den siste tjueårsperioden. Samtidig viser alternative driftsformer sterkere lønnsomhet og er bedre i stand til å konkurrere om råstoff og arbeidskraft.

Er filetindustrien egnet som distriktpolitisk virkemiddel?

- Aktualisert av forslaget til endringer av trålnes leveringsplikt.
- Markert skille i holdninger mellom nordnorske politiske aktører og næringsorganisasjoner og næringsaktører.
 - Politikerne mener at filetindustrien skal være et virkemiddel for sysselsetting og bosetting
 - Villig til å detaljstyre driften av en industri utsatt for internasjonal konkurranse.
 - Næringsorganisasjonene mener det er en svært dårlig ide.
 - Prinsipielt betenkelig og lite økonomisk rasjonelt med politisk styring av detaljer i driftsopplegg
 - Går ut over kystflåten mulighet til levering
 - Ødelegger selskapenes økonomi
 - Går ut over trålfiskernes lotter.

Den norske (eller nordiske) velferdsmodellen er basert på at et produktivt arbeidsliv skal finansiere offentlig og privat velstand. Det legges derfor til rette for at arbeidskraft og kapital skal stilles til rådighet for de mest produktive sektorene av økonomien. En stor petroleumssektor øker konkurransen om arbeidskraft og presser opp lønningene. Da er det en forutsetning at lite lønnsomme bedrifter, som f.eks filetindustrien, avgir arbeidskraft til andre sektorer.

Modellen viser faktorer som påvirker filetindustriens økonomiske rammebetingelser og lønnsomhet. Faktorene merket med røde piler er de områdene der økt kunnskap og/eller endret adferd har potensial til å bedre filetindustriens lønnsomhet. For mange av faktorene vil det imidlertid måtte gjøres avveieinger mot alternative produksjonsformer i og utenfor fiskerinæringa.

Södra Cell Tofte legges ned

116 år med celluloseproduksjon på Tofte er i dag historie.
295 ansatte mister jobben

Foto: Harald Inderhaug/NRK

15.11.2012

Nordkappmuseet 18. april 2013

16

I juni var det slutt for de resterende 180 arbeiderne ved REC på Herøya i Porsgrunn.

Foto: Tom Andersen/NRK

Ledelsen i REC slår datterselskapet Rec Wafer Norway konkurs.